

Geç Antik Çağ Ön Asya Kaynaklarında Türkler

Zafer SARAC

Orcid Id: 0000-0002-8698-6549

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:
Zafer Saraç, Fırat Üniversitesi

E-posta / E-mail:
zafersarac@hotmail.com

Geliş Tarihi / Recived Date:
18 Aralık 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:
11 Şubat 2024

Kitap İnceleme / Book Review

Atf / Citation:
Zafer Saraç, "Geç Antik Çağ Ön Asya Kaynaklarında Türkler", *Türk Dünyası Araştırmaları* 136, Sayı 269, (2024): 287-289.

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Geç Antik Çağ'da Ön Asya ve havalisinde ortaya çıkan kitabelerde, sikkelerde, Parça, Pehlevce, Süryanice ve Yunanca gibi dillerde yazılmış dini ve edebi metinlerde Türklerle dair izlerin araştırıldığı bu eserde Türk tarihine yeni bir boyut ve perspektif kazandırma düşüncesi hedeflenmiştir. Bu amaçla İran coğrafyası ve çevresinde faaliyet gösteren Türklere dair bilinmezlerin de tespiti amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Turan, Ön Asya, Geç Antik Çağ, Türkler

İran'la Turan'ın kökü mitolojik efsanelere dayanan bir hikayesi vardır. Anlatıya göre efsanevi İran hükümdarı Feridun'un Selm, Tur, İrec adlarında üç oğlu olur. Hâkim olduğu toprakları bu üç evladı arasında paylaşırken Feridun bugünkü Anadolu namıyla anılan Rum diyarını oğlu Selm'e, Ceyhun Nehri'nin doğusunu (Türkistan'ı) oğlu Tur'a, kabaca bugünkü İran topraklarını da oğlu İrec'e verir. Habil ve Kabil efsanesine nazire yaparcasına Tur ve Selm, kıskandıkları kardeşleri İrec'i öldürürler. Böylece yüzyılları bulan büyük İranlılarla Türklerin mücadelesi başlamış olur. Bu mitolojik efsane Tur'un soyundan gelen Türklerin, bir ucu Ön Asya'ya uzanan dünyanın en büyük kıtası Asya'daki hakimiyetini kanıtlar niteliktedir. Üstelik Türklerin geniş hâkimiyeti; destan ve efsane gibi sözlü kültüre yansıyan verilerle de kısıtlı kalmaz. Yazılı birçok metinde Türklerden bahsedilir.

Türklerden söz eden birçok yazılı belge 17. yüzyıl sonrasında başlayan oryantalist çalışmalarla ortaya çıkar. Böylelikle kendisine barbar yakıştırması yapılan bir milletin tarihi, aksini ispat edercesine yeniden

şekillenmeye başlar. Ortaya çıkan her yazılı belge diğer tarihi verilerle birbirini tamamlayacak şekilde Türk tarihinin ana eksenine oturur. Ahmet Altungök de Geç Antik Çağ Ön Asya kaynakları üzerinde çalışarak adı geçen belgeler üzerindeki Türk izlerini sürer.

Altungök, dört bölüm halinde tasarladığı eserinde Geç Antik Çağ Ön Asya kitabelerinde ve sikkelerinde (1. Bölüm), edebi metinlerinde (2. Bölüm), dini metinlerinde (3. Bölüm), Süryanice ve Yunanca metinlerde (4. Bölüm) Türklerle ilgili bilgileri takip ederek, Türk tarihine yeni boyutlar kazandırmayı amaçlar. Aslında bu boyut kazandırma Türklerle İranlıların kadim ilişkisini kanıtlayacak birçok yeni bilgileri de ortaya çıkarır. Yeni malumatlar sadece İran-Turan ilişkisinin bilinmezleriyle de kalmaz. Altungök; Türklerin, geniş göç hareketlerinin ne şekilde sonuçlandığı, anayurtlarının neresi olduğu, yöneticilerinin soyağaçlarının gelişiminin nasıl olduğu, Türklerle ilgili toponomik ve onomastik verilerin ne anlattığı gibi tam manasıyla sonucu bağlanmamış soruların cevabı için de yeni alternatifler sunar.

Eskiçağ kaynaklarının değerlendirilmesi esnasında bazen çözülmesi gereken problemlerin üstüne yeni sorunlar da ortaya çıkabilir. Bir kere mitoloji bütün metinlerin içerisine karışarak gerçekleri zehirler. Böylelikle zuhur eden yeni metinlerde efsane ile gerçek birbirine karışır. Altungök, ilk aşamada ele alınan yazılı belgeyi çağdaşı olan diğer metinlerle karşılaştırır. Görünürde doğruya ulaşmanın en makul yolu budur. İran coğrafyası benzer mitolojik kültürel argümanlarını anlatılarının içerisine katarken, aynı dönemde başka bir bölgede aynı kültürel temayla benzer metinlerin ortaya çıkması zordur. Altungök de bunu fark etmiş olacak ki Süryani ve Roma kaynaklarını, İran kaynaklarını teyit etmek amacıyla kullanır.

Antik Çağ kaynakları üzerinde çalışmanın en önemli güçlüklerinden birisi de günümüzün aksine dillerin tam manasıyla son halini almamış durumda olmasıdır. Bir dilin gelişme basamağında olması, kullanılan kelimelerin gerçek anlamının çözülmesini zorlaştırır. Ayrıca metinlerin farklı dil ve lehçelerle vücuda gelmesi metin üzerindeki bilinmezlerin artmasına neden olur. Bu yüzden dönem dillerinin iyi bilinmesi, metinlerin birbirleriyle karşılaştırılarak iyi bir şekilde kritik edilmesi zarureti doğar. Bu açıdan Altungök, Pehlevice, Partça, Süryanice ve Yunanca metinler üzerinde iyi bir şekilde çalışır.

Metinlerde geçen kelimelerin gerçek anlamı üzerine yapılan tespitlerin, çözümlemelerin ve tahlillerin ufuk açıcı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Tercüme boyutunu aşan bu çaba sayesinde Batılı ve oryantalist bilim adamlarının kendilerince yaptıkları anlamlandırmalara alternatif oluşturan analizler ortaya çıkar ki kelimelerin Türkçe telaffuzu sayesinde metnin Türklükle ilintisi anlaşılır. Aslında Altungök'ün yaptığı tam manasıyla budur. Bir kitabe, sikke ya da dini metin üzerindeki kelimeler bir Batılı açısından İrani gibi durabilir ama olaylara ve döneme vakıf Türk araştırmacısının gözünden bakılırsa tercüme boyut değiştirir. Sadece İran sahası üzerinde çalışan, İrani bakış açısıyla olayları ele alan Batılı araştırmacının Türklükle ilgili verileri dikkate alacağını ve olayları Türklükle bağdaştıracağını düşünmek zordur. Buradan milletlerinin kendi tarihlerini kendilerinin yazması gibi bir sonuç çıkar ki buna istinaden Altungök'ün çabası daha da önem kazanır.

Eserde sunulan metinler ciddi manada transkripsiyon ve transliterasyon çaba-

sının ürünüdür. Her metnin orijinal dildeki karşılığı görseller vasıtasıyla sayfalara yansıtılır. Bu sayede her metnin Latince karşılığı ve tercümesi sunulurken, şeffaf biçimde sayfaya taşınan metinler sayesinde -ihtisas sahipleri düşünülürdüğünde- akılda soru işaretleri kalmaz. Ek olarak yapılan yorumlarla da metin olmadığı kadar berrak hale getirilir. Metinde geçen Türkistan, Türk, Hun, Yabgu, Efrasiyab, Saka, Kara, Turan, Baga, Manas vb. Türklükle ilgili kelimelerin kullanıldığı yerler dikkate alındığında çok ilginç bilgiler ortaya çıkar. Misal Hun, Saka ve Türk gibi kelimelerin metinlerde birbirinin yerine kullanılması, günümüzde adı geçen kavimleri başka milletlere yamamaya çalışanlara cevap olacak niteliktedir.

Eserde birinci elden tarihi kaynakların hedef alınması, kitabın kaynak değerini arttırmaktadır. Ayrıca bilim dünyasının Türklerle ilgili genelde Doğu Türkistan sahasına yoğun bir ilgisinin bulunduğu düşünülürse İran sahasını hedef alan mezkûr çalışmanın ehemmiyeti ortaya çıkar. İran kaynaklarında Tur ve Turan adının geçtiği bilinir ama kitabelerde Türk ve Türkistan gibi bir kavramların kullanıldığını ilk kez eser vasıtasıyla öğrenmek mümkündür. Ayrıca kullanılan yer isimlerinin tarihi coğrafya çalışmalarında yön gösterici olacağını tahmin etmek güç değildir. Şahıs isimlerinden yapılan çıkarımlar da İran sahasında gerçekleşen siyasi olayların kimlerin zamanında gerçekleştiğini netleştirir. Bu açıdan eserin sonradan yapılacak olan çalışmalarda sıkça kullanılacağını düşünmek de abes olmaz.

İsminde Türk geçen ve Türklüğe dair spesifik araştırma sunan eserlerin birçoğunda tarihçi açısından objektif davranmanın zorluğu takdir edilir. Çünkü illaki Türklüğe hizmet düsturuyula hareket edildiğinden bazen Türklük lehine tavır alınması olası ve normaldir. Ele aldığımız eserde ise Türklük vurgusunun yoğun olmasına, Türklüğe hizmet şiarın belirgin olmasına karşın objektifliğe hanel getirecek bir yaklaşımın olmadığını savunmak mümkündür. Zira metinlerde görülen bilgiler net bir biçimde sunulur. Ötekinin nefret söylemine bile müdahale edilmez. Bu yaklaşımın gerçeğin adresini vereceğine şüphe yoktur. Çünkü hissiyatın girdiği yorumlar, bilginin yozlaşmasına neden olur ve bahsedilen millete yarardan ziyade zarar verir.

Sonuçta, Türkler, adım attıkları her coğrafyada isimlerinden söz ettirmesini bilmişlerdir. Farklı kaynaklarda farklı şekillerde tezahür eden isimlerle anılan Türklerle ilintili olayların dökümü üç büyük kıtada at koşturan bir milletin tarihinin yazımının ne kadar zor olduğunu kanıtlamaktadır. Ama Türklere dair tarihi verilerin layıkıyla bilime kazandırılmamasının da başka odakların boş buldukları sahayı kendilerince doldurmasının önünü açmaktadır. Bu yüzden farklı coğrafyalarda ve bölgelerde Türk izlerinin aranması bunlara ilişkin nitelikli çalışmaların yapılması arzu edilmektedir. Hele hele yakın komşumuz ve güçlü bağlarımızın olduğu bir coğrafyayı bilmemek, üzerinde çalışmamak tarifi imkânsız bir hatadır.

Kaynakça

- ALTUNGÖK, Ahmet. *Geç Antik Çağ Ön Asya Kaynaklarında Türkler*. İstanbul: Kriter Yayınları, 2023.
- YAZICI, Tahsin. "Feridun." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12:396, İstanbul, 1995.